

A. Dugin: Čtvrtá
politická teorie

Autor: Jindřich Spilka

Slovenské nakladatelství Sol Noctis vtrhlo do poněkud stojatých vod české knižní (většinou pouze) produkce jako **svěží bouře** a po knihách Tomislava Suniče a Alaina de Benoista čtenářům přináší další pilíř metapolitického kontra-hegemonistického diskurzu. Čtvrtá politická teorie (dále někde jen 4PT) Alexandra Dugina může být pro autonomního intelektuála hlubokým rozhovorem, nebudu se proto věnovat dez/interpretacím tohoto díla vedeným z hegemonisticky moderních perspektiv první-liberalismu, druhé-komunismu či třetí-fašismu, politických teorií. Sol Noctis do tohoto vydání zařadilo všechny texty, které byly v angličtině nakladatelstvím Arktos vydány ve dvou svazcích, což mně sice nedovoluje postihnout celou jejich šíři, ale umožňuje zas osobní perspektivu a tato „recenze“ jsou velmi stručné záznamy tohoto způsobu čtení, vedené ovšem interpretačním záměrem. Proto se věnuji pouze textům, které jsou obsahem prvního svazku anglického vydání, to jest prvními čtyřmi částmi českého vydání. Další neméně zajímavé kapitoly již nechám na čtenáři a jiných recenzentech.

Prvním, co mne zaujalo v překladu jako obvykle vynikajícího Ivana Šebesty, ještě než kniha vyšla, bylo užití českého slova pobyt pro Heideggerův pojem *Dasein*. Tento úzus překladu *Dasein* (v jiných jazycích se někdy nepřekládá) uvedl do českého filosofického prostředí Jan Patočka, který jako stipendista Humboldtovy nadace v roce 1933 studoval u Edmunda Husserla a Martina Heideggera ve Freiburgu fenomenologii a který v 70 letech „normalizace“ ovlivnil českého disidenta V. Havla, který v *Moci bezmocných* v roce 1978 volal po „existenciální revoluci“:

„Už jenom nějaký Bůh nás může zachránit,“ říká Heidegger, a zdůrazňuje nutnost „jiného myšlení“ – tj. rozchodu s filozofií v tom, čím po staletí byla – a radikální změny celého způsobu, jímž člověk chápe sebe, svět a své postavení v něm. Východisko nezná a jediné, co je schopen doporučit, je „příprava očekávání“. Zdá se, že perspektivu, v jejímž směru různí myslitelé a různá hnutí cítí ono neznámé východisko, by bylo možno nejobecněji charakterizovat jako perspektivu nějaké obsáhlé „existenciální revoluce“. Sdílím tuto orientaci...

Alexandr Dugin ve skvěle vypravené knize v pevné vazbě, s krásnou výtvarnou prací Anny Korbašové zdobící přední desku, s východiskem přichází a domnívám se, že jej nachází v

unikátním promyšlení a originálním pokračování Husserlovy a Heideggerovy filosofie. Jeho vize přináší výzvu k praxi pobytu v politickém prostředí, ve kterém ale již nic nezbyvá, než podvolení nebo odpor, v totalitě postliberalismu, který ve svém projektu zavrhuje neblahou triádu modernismu a míří k vakuu posthumanismu, ke ztrátě souvislosti lidství a světa. Jestliže se V. Havel ještě odvážně a mučednický postavil totalitě druhé politické teorie, komunismu, svodům moci první a „poslední“, liberalismu, už podlehl. Dnes možnost podvolení nemáme, liberalismus zvítězil a lidé se rodí do světa, ve kterém se již jen předpokládá naprostý souhlas s tímto „koncem dějin“. I proto je svoboda politického subjektu liberalismu, individuality, povrchně zaštitěná doktrínou lidských práv, domnělá, jde o simulakrum (1), vytváří homogenní masu atomizovaných jednotlivců vyznávajících egoismus, neuroticky uctívajících pokrok, jež je jen spotřebou věcí, žijících však v globalizovaném otrokářském systému udržovaném v chodu jejich energií pohánějící převodní páky „nekonečného (eufemisticky udržitelného) růstu“. A tak mnozí žijí v „nejlepším z možných světů“ fukuyamovské utopie nebo nihilisticky vzdali nacházení smyslu v každodenní úzkosti dystopie. Nebo dokonce hypnoticky slouží ideji individualismu v sugesci narcisticky sebestředné „kvazi- vzpoury“, tak milované entropicky zrcadlící mediální virtualitou. Alexandr Dugin, ať jej křížovatky jeho „polní cesty“ vedly jakkoli skrz osobní transformace, zůstal konzistentní díky věrnosti své vizi, jak ji čteme v knize, díky autenticitě. Kontinuita disentu, obracejícího se svými nejorganičtějšími mysliteli v trhlinách, zlomech času k hlubokému zdroji lidské existence, k pobytu- *Dasein*, ontologickému základu lidství, je dnes z perspektivy 4PT dobře dějinně nahllednutelná se svými vrcholy i pády. A tak se pro A.Dugina politickým subjektem 4PT stává pobyt, nikoli třída jako v komunismu, národ ve fašismu a individualita v liberalismu-postliberalismu. „*Pobyt je jsoucno, jemuž jde v jeho bytí o toto bytí samo*“ (Heidegger, *Bytí a čas*, § 41, str. 220).

Již úvod má existenciální nadpis *Bytí či nebytí* a možné východisko je předem jasně vysloveno :

„...je jen jedna cesta ven – je zapotřebí odmítnout klasické politické teorie-vítězné i poražené, odpoutat naši představivost, chopit se reality nového globálního světa, správně dešifrovat výzvy postmoderny, a vytvořit cosi nového, cosi přesahujícího politické bitvy 19. a 20. století. Takový přístup je výzvou k vytvoření čtvrté politické teorie, teorie překračující komunismus, fašismus a liberalismus.“

Na čtenáře jsou kladeny vyšší, než nároky obvyklé v běžných pracích o politických teoriích, protože filosofické. A začíná to ihned *Nová politická teorie – Zrození konceptu a Pobyt jako činitel*. Pro uchopení/pochopení 4PT je nezbytné se pozorně seznámit s předkládanými filosofickými pojmy Martina Heideggera *Dasein* (pobyt) a *Ereignis* (událost), jinak bude čtenář později zcela ztracen. Alexandr Dugin se ovšem Heideggerova myšlení zmocňuje a předestírá jej s lehkostí, vždyť je také autorem knihy „*Martin Heidegger: The Philosophy of Another Beginning*“ (v angličtině vyšlo 2014).

„Typ postmoderny realizující se v současnosti, postliberální postmoderna, ruší striktní logiku samotné moderny – po tom, co jejího cíle bylo dosaženo, kroky vedoucí k jeho dosažení pozbývají svůj smysl. Diktatura idejí byla nahrazena diktaturou věcí, přihlašovacími hesly a čarovými kódů... Především musíme porozumět postmoderně a naší nové situaci ve stejné hloubce, v jaké Marx rozuměl struktuře industriálního kapitalismu.“

Heidegger a „Událost“ (Ereignis).

„Postmoderna, jíž se Heidegger nedožil, je tím nejúplnějším zapomenutím na bytí v každém smyslu slova: je „půlnocí“ (2), kdy nicota (nihilismus) začne tát skrz všechny její pukliny... „Kde je však nebezpečí, vzrůstá i záchrana“, cituje Heidegger Hölderlinovu poezii... Heidegger používal zvláštní pojem, *Ereignis* - „Událost“ k tomu, aby tento náhlý zvrát bytí popsal... v srdci 4PT jako v jejím magnetickém středu leží trajektorie blížící se *Ereignis* (Události), která zosobní triumfální návrat bytí v tom samém okamžiku, kdy na něj lidstvo jednou provždy zapomene v takovém rozsahu, že všechny stopy po něm zmizí“ (str. 39-40).

Na stranách 67-68 A. Dugin píše průzračně, když jsem nedávno v největší „sociální“ thelémské skupině poukázal na častou záměnu „individuality“ a „individuace“, bylo mně liberály houfně a symptomaticky sděleno, že přece pouze „individualita“ je subjektem iniciace, jako by za/svěcení do zá/světí nemělo vůbec proběhnout a odehrávalo se jen v simulaci svobody.

„Stejně jako každý řád se i tento potenciální řád může vtělit v individuálních podobách. Nejedná se však o individualitu, nýbrž individuaci... Nositelem svobody bude v tomto případě pobyt (*Dasein*). Předchozí ideologie, každá svým vlastním způsobem, odcizily pobyt jeho smyslu, omezily ho, jedním nebo druhým způsobem ho zotročily a učinily neautentickým... Svoboda pobytu spočívá v uskutečnění možnosti být autentickým, tj. v uskutečnění *Sein* (bytí) spíše než *da* (zde). „Zdebytí“ (alternativní překlad pojmu *Dasein*) se skládá ze „zde“ a „bytí“. Aby „bytí“ tryskalo do „zde“ jako fontána, musíme celý tento hermeneutický kruh umístit do oblasti úplné svobody.“

Před námi tedy stojí existenciální volba, kontinuální rozhodnutí o vlastní autenticitě, a nelze se jí vyhnout, nebezpečí vzrůstá až k horizontu události, k „půlnoci“.

„Volba pobytu může zkazit celou čtvrtou politickou teorii a proměnit ji v sebedparodii. Je to risk, avšak i samotné bytí je riskantní. Jedinou otázkou je, kdo

riskuje co. Buď riskujete všechno, anebo všechno a všichni staví do riskantního postavení vás – sázky budou skutečně vysoké pouze tehdy, když bude nebezpečí nekonečné. 4PT důvěřuje osudu bytí a svěřuje svůj osud bytí.“

Čtvrtá politická teorie tak zůstává neuzavřená, tedy otevřená. Druhá část nese titul *Konec klasických ideologií a jejich metamorfózy*. Analýza minulých ideologií je detailní a obsáhlá, ale je třeba hlubší perspektivy, jak je psáno (str. 141-142) v podkapitole *Konzervativní epistéma*.

„Abychom rozvinuli plnohodnotné konzervativní myšlení, potřebujeme systém souřadnic, jakousi novou, vysloveně konzervativní sociologii (...) až když toto dílo vytvoří konzervativní epistéma, budeme moci mluvit o tom, že vznikl nový konzervativní projekt... V kontrastu s obvyklými útoky na humanismus ze strany konzervativců minulosti, se Heidegger neváhal postavit na jeho obranu. Mnohé to odhaluje... Konzervativce musí stát na straně člověka jakožto čehosi neměnného, byť paradoxního a rozporuplného, krásného a zakořeněného jiným způsobem, než je zakořeněno všechno ostatní. Heidegger nazval tento rozdíl pobyt. Křesťanství mluví o „novém člověku“, jehož přirozenost je osvícena věčným světlem Vtělení... Avšak konzervativce, na rozdíl od komunistů a liberálů, nestojí na straně „malého člověka“ (ve všech smyslech slova): staví se za „velkého člověka“, za homo maximus. Člověk v jeho „maximálně humanistickém“ chápání se považuje za prostředníka mezi nebem a zemí.“ (3)

Třetí část *Nová antropologie* (str. 163-194) je rozdělena na tři podkapitoly, prostřední se nazývá *Čtvrtá politická praxe* a nastoluje nutnost vertikality, opuštění dvourozměrné perspektivy myšlení, chceme-li uniknout z hegelíánské pasti, jež vládne hegemonistickému politologickému diskurzu.

„Pointou je, že pokud mluvíme o samotném jádru 4PT a jeho fundamentálních problémech, rozumíme, že hlavní idea 4PT spočívá v tom nechat za sebou dualismus subjektu a objektu. úmyslu a jeho uskutečnění a stejně tak zanechat i duální topografii, kterou se filosofie moderny, věda moderny a politologie moderny zabývá... Heidegger zmiňoval *inzwischen* čili „mezi“, když mluvil o existenci pobytu... Pobyt bychom měli umístit do středu 4PT – měli bychom z něj učinit její pól. Co to znamená v kontextu praxe? Znamená to, že pobyt by neměl být kvalifikován ani jako teoretická konstrukce, ani jako princip. Měl by se tedy použít jako mýtus, jako narativ? To spíše se blíží našim úmyslům, ovšem tuto možnost bychom měli zvážit s nejvyšší opatrností. Nesmí být použit jako mentalita, přinejmenším jako ontologická mentalita ne. Podobně nesmí být použit jako idea... Z perspektivy analýzy pobytu je jak subjekt, tak i objekt ontologickou konstrukcí vyrůstající z „mezi“, tj. z *inzwischen*. Zajímáme se o okamžik, z něhož vzešla teorie i praxe, o okamžik, kdy ještě nebyly odděleny, a *fortiori* nebyly protiklady...“

Prioritou je pro nás problém společného kořene, přičemž 4PT a její praxe by měla vyrůstat právě z tohoto kořene.“

K prohloubení mimo horizontální redukci dochází v podkapitolách *Magie jakožto kořen revoluce* a *Simulakrum a eschatologie*. Dovedu si živě představit pokusy o marginalizaci, opírající se jen o vymezení vůči okultní skrytosti významů slov magie a eschatologie, jenže jde o mnohem hlubší sémantické základy.

„Vozidlo čtvrté politické teorie a praxe žije v nadpřirozeném světě. Co je to „aktivita člověka“? Je to transsubstanciace, transformace ducha v tělo a těla v ducha, což je hlavní otázka hermetismu. Nositel čtvrté politické teorie či praxe žije v takovém očarovaném světě, jehož analogií je *mundus imaginalis* nastíněný Henri Corbinem“. (4)

Kreativní imaginace je orgánem vnímání tohoto imaginálního, nikoli pouze imaginárního světa.

„Jak vypadá svět bez jakékoli duality? Vypadá jako postmoderna, jako virtualita... Můžeme tedy vznést otázku, jak náš tradicionalismus či nová metafyzika odkazuje k postmoderně... Můžeme říci, že Deleuzův *rhizom* je postmoderní a poststrukturální atrapou Heideggerova pobytu. Toto postmoderní delirium je velice podobné 4PT ale odlišuje se od ní horizontálností a plochostí.“

Lze dodat povrchností, uvážíme-li anglické slovo *understand*, doslova „stát pod“, jak nás poučil James Hillman, nelze myslet hloubku psýché, stojíme-li pouze na povrchu. Jaká je ale tedy praxe? „Konec světa a eschatologický smysl politiky se neuskuteční sám od sebe. Marně budeme čekat na jeho konec. Konec nikdy nepřijde, budeme-li na něj čekat, a nikdy nepřijde. ani když na něj čekat nebudeme... Konec světa by měl nastat, nenastane však sám od sebe. Je to poslání, nikoli jistota. Je to aktivní metafyzika. Je to praxe.... Heideggerovo *noch nicht* (ještě ne)...“

Ve svém eseji *Autonomie intelektuálů* (2016) později Alexandr Dugin napsal o tomto „skoku“ myšlení:

„Mimochodem, když jsem si přečetl nedávno obdržené tzv. „Černé sešity“ Martina Heideggera, které byly publikované až tento rok na jaře, objevil jsem tam – světe div se – ideu metapolitiky. Heidegger se ve třicátých letech nacházel ve společnosti vítězného národního socialismu, s nímž byl ale hluboce nespokojen... navrhl provést „skok vzhůru“. Nikoli od politiky, nýbrž k politice, k politice samé, k

politické filosofii, k podstatě politiky. Heidegger to přirovnává ke způsobu, jakým filosof přechází od ontična (tj. od sféry bezprostředně daného jsoucna, od fenomenálního – jevového) k ontologičnu (tj. k sféře poznaného jsoucna v jeho logickém výměru coby výřezu bytí). Přechod od politiky k metapolitice Heidegger definuje jako přechod od jsoucna k bytí“.

Čtvrtá část má název *Převrácený čas* (str. 198) a začíná *Kritikou monotónních procesů*, jež je kritikou ideje pokroku, který je spjat s tokem lineárního času.

„Nejdůležitější je však to, abychom se místo růstu, pokroku a rozvoje soustředili na život. Nakonec neexistuje důkaz, že život je růst. Život je naopak propojen s věčným návratem... Bytí k smrti, pečlivá pozornost k smrti, odvrácená sféra bytí, jak napsal Heidegger, není bojem proti životu, nýbrž jeho glorifikací a jeho základem... Pokud jsme skutečně odmítli marxismus a fašismus, tak nám zbývá ještě odmítnout liberalismus. Liberalismus je právě tak přežitou, krutou a mizantropickou ideologií jako zbylé dvě... musíme odmítnout základ, na kterém stojí všechny tři tyto ideologie: monotónní proces ve všech jeho podobách... opustit filosofii pokroku a místo ní postavit tento slogan „Život je důležitější než růst“... Dnes se ocitáme v přechodné fázi. Víme zhruba, co opouštíme, nevíme však, k čemu míříme. Čtvrtá politická teorie musí učinit krok směrem k formulaci soudržné kritiky monotónního procesu. Musí rozvinout alternativní model konzervativní budoucnosti, konzervativního zítřka, stojícího na principech vitality, kořenů, konstant a věčnosti.“

Cyklický čas jako reverzibilní realita, jako Zvratnost času zakořeněná ve věčnosti, nikoli v pomíjivosti.

„Ideologie moderny se opíraly o topografii pokroku. Pokrok implikuje nezvratnost času. Nad politickými dějinami tedy ve čtvrté politické teorii rozvažujeme v rámci kontextu topografie plurálních koncepcí času. Existuje tolik koncepcí času, kolik existuje společností. Je-li čas dějinný, nemůže být objektivní. Pobyt je čímśi, co institucionalizuje čas. Gilbert Durand ve své topografii institucionalizuje čas za pomoci *Traiectum*. (5) *Traiectum*/pobyt není funkcí času, nýbrž čas je funkcí *Traiectum*/pobytu. Přívrženci čtvrté politické teorie by měli postupovat krok za krokem, když budeme prostě prosazovat koncepci zvrtnosti času a pobytu jakožto subjektu naší teorie, bude se jednat o vhodný první a rozhodující krok... Budeme moci definovat několik prekonceptů s ohledem na zvrtnost času a pobyt/*Traiectum*, takže budeme moci definovat několik politických koncepcí času“.

Ontologie budoucnosti je branou k ekstasím času a otevírá cestu k „půlnočnímu slunci“.

„Kant, analyzující *a priori* formy subjektivity, posouvá čas blíž k subjektu a prostor blíž objektu. Indikuje to, že čas patří nejbližší k oběžné dráze subjektu. Čas je subjektivní. Je to transcendentní subjekt, jenž vsazuje čas do vnímání objektu. Změňme perspektivu a uvažujme nad časem fenomenologicky. Husserl navrhuje studovat čas prostřednictvím hudby... Vědomí hudby nastává, když slyšíme jednotlivou notu teď, v přítomnosti, stejně jako když se rozpomínáme na noty minulé, jež se pomalu rozpouštějí do nicoty. Jejich rezonance však zůstává ve vědomí a dává hudbě estetický smysl. Husserl to nazývá kontinuální okamžik. Minulost je přítomna v přítomnosti. Přítomnost se stává kontinuální a zahrnuje i minulost jakožto mizející přítomnost. Toto je metodologický klíč sloužící k porozumění dějinám.... Budoucnosti tedy musíme rozumět v tomto kontextu. Budoucnost je kontinuálně přítomna v přítomnosti. Nikoli jako okamžik *novum*, nýbrž jako proces mizení přítomnosti v minulosti... Žijeme budoucnost právě teď, kdy hrajeme jednu notu melodie života. Budoucnost je proces smrti přítomnosti, je to pozornost věnovaná rozložení melodie do tonality harmonie... Husserl se ponořil mnohem hlouběji do fenomenologie času. Objevil nové příklady vědomí ležící pod úrovní, na níž je přirozenost času vnímána jakožto prozářená hudba. Podle Husserla se pod touto úrovní nachází další konečná úroveň, která je zodpovědná za naše mnohem intenzívnější vnímání reality a která si pamatuje neustálé umírání minulosti. Tento stupeň je samotným vědomím... Podle Husserla je základem veškerého vědomí tzv. transcendentální subjektivita.“

Jaká je hudba budoucnosti?

„Globalizace je ekvivalentem konce dějin. Jsou sémanticky propojeny. Různé společnosti mají různé dějiny, což znamená, že i různé budoucnosti. „Společná“ budoucnost znamená vymazání partikulárních dějin. To ovšem znamená, že nebudou existovat žádné dějiny, ani jejich budoucnosti. Globalizace zruší Husserlovu transcendentní subjektivitu a Heideggerův pobyt. Nebude již ani čas, ani bytí... Globalizace ruší budoucnost. Vyžaduje příchod postlidstva. Konstruuje postsvět, jenž je konstituován simulakry a virtuálními strukturami. Místo transcendentního subjektu, pobytu, přichází společnost jakožto obrovské počítačové centrum, jako superpočítač, jakožto Matrix. Místo času máme simulakrum minulosti, přítomnosti a budoucnosti... Bude-li pokračovat globalizace, jaký bude osud subjektivity? Jakým způsobem se implementuje „konečné řešení“, spočívající ve vyhlazení pobytu?... Jsme autory konce dějin, jenž je zajímavý pouze pro nás a pro nikoho jiného.“

Kdo může být.

„Globalizaci a konec dějin nelze redukovat na vůli někoho jiného než toho, kdo je

zdrojem vytváření času... To může znamenat pouze jednu věc, že v hlubinách transcendentní subjektivity leží další vrstva, kterou Husserl nedokázal odkrýt... Musí tam být ještě jeden rozměr -ten nejskrytější. Můžeme ho nazvat radikální subjekt. (6) Pokud Husserlova transcendentní subjektivita konstituuje realitu prostřednictvím zkušenosti projevu sebeuvědomění, znamená to, že radikální subjekt nenalezneme touto cestou ven, nýbrž cestou dovnitř. Odhalí se pouze v okamžiku té největší dějinné katastrofy, traumatické zkušenosti „zkratu“ trvajícím o okamžik déle, než je možné zvládnout. Stejná zkušenost, jež umožňuje transcendentní subjektivitě projevit se a rozmístit svůj obsah, vytvářející čas svou hudbou, je radikálním subjektem považována za výzvu k tomu, aby se odhalil jiným způsobem- na druhé straně času. Radikální subjekt je nekompatibilní s veškerými formami času. Vehementně požaduje antičas, stojící na povýšení ohně věčnosti transfigurované v radikální světlo. Když všechno pomine, to jediné, co zůstane, je to, co nemůže odejít. To je snad příčinou této největší ze všech zkoušek“.

Přeji hloubavým čtenářům této knihy cestu za světlem „půlnočního slunce“!

Psáno pro Délský potápěč.

Poznámky

Ze stručného online úvodu do 4PT

„Nejsme-li schopni osvědčit naši vlastní existenci v koncepční oblasti totalitního liberalismu, můžeme se odvolat k Heideggerově konceptu *Dasein*. Když je koncept lidské bytosti povinně falešný a liberální totalitní kultura rozděluje lidskou osobnost a čím dál tím víc ji zbavuje jakéhokoli řádu nebo jednoty a jakékoli kolektivní identity (více než to-zbavuje ji jakékoli identity) *Dasein* je přesto zde – je vždy zde a tady (*here and t/here* pozn. autora recenze). Je zde, existuje autenticky či neautenticky, ale je zde! Tak 4PT vyzývá, aby se stal osovým středem otáčení, když vše ostatní schází. Návrat k tradici nemůže být uskutečněn ani jednotlivcem, ani třídou, ani národem. *Dasein* je ontologický kořen lidské bytosti, jádro Bytí. *Dasein* může fungovat špatně, ale stále je přítomen. Tak to je náš finální argument a hlavní rys 4PT. **Čtvrtá politická teorie je existenciální.** A z *Dasein* můžeme udělat skok k Tradici. Jinak by nám chyběla opora. Tradicionalismus má být existenciální, jinak se stane jen dalším simulakrem navíc.“

Pozn. recenzenta: 1. srpna 2020 se konala 1. mezinárodní konference Čtvrté politické teorie online, byl jsem jejím účastníkem a mohu napsat poté, co jsem viděl a slyšel hovořit skvělé myslitele všech kontinentů, že tato kniha není pouhým historickým záznamem myšlení Alexandra Dugina, který konferenci moderoval, ale že Čtvrtá politická teorie se stala, čím

zamýšlel, je praktická a živá.

Kapitoly *Civilizace, Říše versus Říše, Eurasianismus jakožto verze čtvrté politické teorie a Ideologické obrysy budoucí ruské politiky* nejsou v této „recenzi“ poznámkovány, ale byly čteny rovněž horlivě, stejně jako Apendixy.

(1) Simulakrum – imitace, reprezentace původní reality poté, co tato byla zavražděna. Viz. Jean Baudrillard *„Dokonalý zločin“* (Periplum, 2001).

(2) *Půlnoc Světové Noci, (Mitternacht einer Weltnacht)*, viz. *Bůh a božství v německém filosofickém myšlení*, L. Benyovszky Poznámka k Heideggerovu konceptu duchovní noci (Togga, 2020)

(3) Heideggerův dopis *O humanismu* (Ježek, 2000).

(4) Henri Corbin *Mundus imaginalis* (Malvern, 2007).

(5) Poznámka Ivana Šebesty v textu, viz. Gilbert Durand *Symbolická imaginace* (Malvern, 2013).

(6) Odsud může vést další čtení případného odvážlivce k eseji *O radikálním subjektu*, jejíž překlad se nachází v knihovnici Délského potápěče v Edici fascikly.